

מחויבות המדינה כלפי צעיריה בשלב הבגרות בהתהוות (Emerging Adulthood): התפתחות ושינויים במדיניות הטיפול בבוגרי פנימיות חינוכיות בכלל ובחסרי עורף משפחתי בפרט

עמנואל גרופר*

תקציר

מאמר זה עוסק בסוגיה רלוונטית לתקופתנו, הקשורה להתארכות תקופת ההתבגרות בחברות מתועשות. בימינו צעירים בני 18–25 ממשיכים ליהנות מתמיכה של הוריהם, הגם שעברו את תקופת התבגרותם. על כן שלב זה מכונה בגרות בהתהוות. לעומת צעירים אלו, בני נוער במצבי סיכון, בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות או כאלה שהם חסרי כל עורף משפחתי, אינם זוכים לתמיכה ונאלצים להתמודד לבדם עם האתגרים שביציאה לבגרות. משום כך נוצר הצורך לשנות את המדיניות של המדינה כלפי צעיריה וליזום תוכניות חדשות ורשת ביטחון לצעירים אלה בתקופת המעבר לבגרות. במאמר מתוארות יוזמות של אנשי השטח וכיצד הן מצליחות לגרום לשינוי המדיניות והתאמתה למציאות החדשה.

מילות מפתח: בגרות בהתהוות, חסרי עורף משפחתי, נוער בסיכון, חינוך חוץ-ביתי, פנימיות

מבוא

בשנים האחרונות מתחולל תהליך של שינוי בגישה ובמדיניות של גורמים מקצועיים בארץ ובעולם בכל הקשור לליווי בני נוער בסיכון גם לאחר סיום לימודיהם במערכת החינוך הפורמאלית ועד הגיעם לגיל 25. השינוי במדיניות נובע בין היתר מהתארכות תקופת ההתבגרות בחברות המתועשות והיווצרותו של שלב התפתחותי חדש הנקרא בגרות בהתהוות. זהו שלב ביניים בין תקופת ההתבגרות, שבה קיימת תלות מלאה של הצעירים בהוריהם או ברשויות החינוך והרווחה המטפלות בהם, לבין תחילת היציאה אל החיים העצמאיים, שבה עדיין ניתנת להם מידה מסוימת של מורטוריום עד שהם מסוגלים להסתדר בכוחות עצמם ולתפקד באופן עצמאי לחלוטין. מטרתו של המאמר היא לשפוך אור על תהליך השינוי בישראל.

* עמנואל גרופר, בית הספר לחינוך וחברה, הקריה האקדמית אונו

שלא כמו במדינות אחרות, שבהן השינוי הוא לרוב ביוזמתו של הממסד, בישראל השינוי במדיניות צמח "מלמטה למעלה": מפתרונות נקודתיים ביוזמת אנשים פרטיים לידי גיבוש קווי מדיניות חדשים.

רקע

התקופה של סוף גיל העשרה ושנות העשרים הראשונות היא תקופה מכוננת ורב-אתגרים בעבור צעירים רבים בחברות המתועשות. בתקופה זו הם רוכשים השכלה גבוהה או הכשרה מקצועית וכן ידע וניסיון שעתידיים לסייע להם בהמשך חייהם. בימינו המעבר מתקופת ההתבגרות לשלב הבגרות ולחיים עצמאיים הוא הדרגתי יותר מאשר בעבר ונמשך זמן רב יותר (Arnett, 2000). חוקרים רבים מציעים לראות בתקופה זו, הנמשכת בין גיל 18 לגיל 25, שלב התפתחותי מובחן המכונה בגרות בהתהוות (emerging adulthood). בתקופה זו הצעירים מחפשים אחר כיוון בחיים. רבים מהם ממשיכים להתגורר בבית ההורים או חוזרים אליו לתקופות מסוימות כאשר הם נתקלים בקשיים, ולעיתים קרובות ההורים גם ממשיכים לתמוך בהם כלכלית (Arnett, 2007; Furstenberg, 2010). בגרות בהתהוות קיימת בעיקר בחברה המתועשת הפוסט מודרנית. בק (2011) מכנה חברות אלה חברות בסיכון. אלו חברות שבהן האזרחים מגלים כי אין הם יכולים לסמוך עוד על המבנים החברתיים והפוליטיים הקיימים והם נאלצים לבטוח בעצמם ובבני משפחתם בלבד.

אך לא לכל הצעירים יש משפחה להישען עליה. במצב זה אוכלוסיות פגיעות, שאנו נוהגים לכנות בני נוער בסיכון, הופכות לפגיעות עוד יותר. במיוחד קשה מצבם של אלה המוגדרים חסרי עורף משפחתי. בניגוד לצעירים הממשיכים להתגורר בבית הוריהם, אלו המתחנכים במסגרות חוץ-ביתיות נדרשים באחת לעבור מחיים במסגרת שסיפקה להם הגנה ותמיכה מלאה לאורך שנים, לחיים עצמאיים נטולי תמיכה כלשהי, על כל המשתמע מכך (זעירא ובנבנישתי, 2008). התמיכה שצעירים אלו מקבלים מסוכנויות ממשלתיות היא מוגבלת ביותר, אם בכלל, ובאין משפחה להישען עליה, הם עסוקים לרוב בהישרדות כלכלית ואינם יכולים להתרכז בהתפתחות האישית שלהם ובבניית עתידם (Stein, 2006). מייק סטיין (Stein, 2006) בחן את שתי קבוצות הצעירים הללו בבריטניה ומצא שבכמעט כל פרמטר של חינוך, בריאות ורווחה אישית מצבם של בוגרי פנימיות פחות טוב מזה של צעירים שגדלו בבית הוריהם. הישגיהם הלימודיים נמוכים יותר, הם הופכים מוקדם יותר להורים, יש מהם יותר מחוסרי דיור ומובטלים, הם מעורבים יותר בהתנהגויות אלימות וכן סובלים ממגוון של בעיות נפשיות. ממצאים דומים נמצאו גם במדינות אחרות (Stein & Munro, 2008).

עד לתחילת שנות האלפיים רווחה בישראל מדיניות שתקופת ההתחנכות של חניכי הפנימייה נמשכת עד לסיום לימודי התיכון (כיתה י"ב). כך גם האחריות של הפנימייה כלפיהם. מדיניות זו התבססה על ההנחה כי בתום הלימודים מרבית הצעירים מתגייסים לשירות חובה בצה"ל, מתנדבים לשירות לאומי או ממשיכים ללימודים אקדמיים. עולים חדשים שמחליטים להמשיך בלימודים אקדמיים עוברים לאחריות מינהל הסטודנטים המשותף למשרד לקליטת עלייה ולסוכנות היהודית (שילה וגרופר, 2008). כלומר ההנחה הייתה שמרבית הצעירים עוברים מאחריות הרשות החינוכית לאחריות גורם ממסדי אחר - צה"ל, העמותות המפעילות את השירות הלאומי או מינהל הסטודנטים. אולם המחקר העדכני מוכיח כי הנחה זו שגויה מיסודה בכל הקשור לנוער בסיכון ולבוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי (דיניסמן וזעירא, 2014; Casas & Monserrat, 2011; Courtney & Dworsky, 2006; Jackson & Cameron, 2010).

עד לפני שנים אחדות בעיות שנתגלו אצל צעירים מקבוצת אוכלוסייה זו טופלו באופן פרטני ונפתרו בהסדרים ייחודיים אד הוק. רבים מהפתרונות התבססו על יוזמות מקומיות של מנהלי פנימיות, למשל לאפשר לצעירים להתגורר בפנימייה גם בתקופות המעבר, ובמקרים קשים במיוחד אף יותר מכך. כך נהנו הצעירים מהמשך סיוע ותמיכה במימון עצמי של המוסד.

הגם שהמינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער במשרד החינוך (להלן 'המינהל הפנימייתי') ראה יוזמות אלו בעין יפה, הוא לא מצא לנכון להתערב ולתקצב את הפעילויות הללו. משרד החינוך נדרש להתערב ולגבש פתרונות של קביעת מדיניות רק במקרים שבהם הבעיות נשאו אופי מערכתי נרחב יותר. לשם דוגמה אזכיר שני מקרים בולטים:

א. חלק מבני הנוער יוצאי אתיופיה שעלו לארץ במבצעי העלייה השונים ולאחריהם, המשיכו להתגורר בפנימיות גם לאחר גיל 18. זאת מפאת הקושי לקבוע את גילם המדויק ובגלל הרצון להבטיח תקופת חינוך משמעותית גם לצעירים שהגיעו ארצה לאחר גיל 16. המוסד לביטוח לאומי לא התחשב בכך ודרש מהצעירים תשלומים בהגיעם לגיל 18 (בדומה לסטודנטים). רבים מהחניכים צברו חובות בסכום של אלפי שקלים מבלי שהבינו את המורכבות של המצב שאליו נקלעו. המינהל הפנימייתי נאלץ, בעקבות לחץ שהפעילו עליו מנהלי הפנימיות, להירתם לפתרון הבעיה ומצא מקורות כספיים למימון תשלומי הביטוח הלאומי עבור חניכים אלה.

ב. בוגרי תוכנית נעל"ה (צעירים ללא הורים בארץ) נפלו לפעמים עם תום תקופת התחנכותם "בין הכיסאות" – הם סיימו את תקופת שהותם בפנימייה, אולם טרם נקלטו במסגרת ממוסדת חדשה. לחלק מהחניכים לא היה כל קרוב משפחה בישראל, ולפיכך הם נותרו לא אחת חסרי קורת גג או ללא ביטוח רפואי. מקרים חריגים שכאלה הועלו על סדר היום הציבורי בידי התקשורת (בני נוער שנמצאו ישנים בגנים ציבוריים או אחרים שהגיעו לחדרי מיון בבתי חולים מבלי שהיה להם ביטוח רפואי). הלחץ הציבורי והתקשורתי חייב את משרד החינוך למצוא פתרונות אד הוק. אחד הפתרונות היה הכנסת סעיף במפרט של המכרז לניהול תוכנית נעל"ה, המחייב את הזכיין הזוכה להפעיל אגף בוגרים שיטפל בצורה מסודרת בנושאים כגון אלה.

כפי שצוין, מנהלי הפנימיות היו הראשונים שנחשפו לבעיות והכירו בחשיבות של מציאת פתרון להן. אחדים, בעלי יוזמה וחזון, פיתחו ביוזמתם מסגרות מיוחדות או פתרונות מקומיים עבור בוגרי הפנימייה שהיו זקוקים ל"רשת ביטחון" ולתמיכה לפרק זמן נוסף. צעדים אלו הביאו לפתיחת "בתי בוגרים" במספר כפרי נוער, על בסיס יוזמות מקומיות של מנהליהן (לוי ושל, 2017). לא יפלא שהמקומות שבהם התפתחו יוזמות אלה היו פנימיות עם שיעור גבוה של חניכים מרקע סוציאלי קשה במיוחד או של חניכים עולים וכאלה שהוריהם לא בארץ. המודלים שעל פיהם פועלות מסגרות אלה הוא מגוון: החל במדור בוגרים שלם הפועל בכפר נוער אחד וכלה בבתי בוגרים צנועים בכפרי נוער אחרים. בחלק מכפרי הנוער לא מקצים מבנה נפרד לבוגרים חסרי עורף משפחתי, אלא מוצאים פתרונות אד הוק בעת הצורך.

הדיון הציבורי בארץ ובעולם

בספרם של סטיין ומונרו (Stein & Munro, 2008) מובאים כמה מאמרים תאורטיים המצביעים על נקודות מרכזיות שיש לבחון בכל דיון בסוגיה זו. המאמר הראשון הוא על חשיבותה של זווית ראייה בין-לאומית בתקופת הגלובליזציה. ג'ון פינקרטון (Pinkerton, 2008) מצפון אירלנד הציע מסגרת תאורטית להחלפת מידע בין-לאומי תוך התמקדות במצבם של בני נוער עוזבי מסגרות השמה חוץ-ביתית. המאמר השני דן בסוגיית החקיקה וחשיבותה בפיתוח ובעיגון של משאבים לאוכלוסיות מזדורות שהכוח הפוליטי שלהן מוגבל. נושא זה מוצג על ידי הריאט וורד מבריטניה (Ward, 2008). ההיבט השלישי הוא הצורך בניבוי מידע משני רלוונטי לצורך הבנת החוויה של עוזבי השמות חוץ-ביתיות מרקע תרבותי מגוון, ובייחוד בתקופה הראשונית של המעבר לחיים עצמאיים (Courtney, 2008).

בחינת המציאות במדינות אחרות מלמדת כי גם בהן עולה רק לאחרונה המודעות לצורך לפתח שירותים לקבוצת הבגרות בהתהוות, ובייחוד לחסרי העורף המשפחתי. בספר של סטיין ומונרו (Stein & Munro, 2008) מובאות דוגמאות מ-16 מדינות, ולהלן בחרתי להציג תיאור של שלוש מהן – גרמניה, הונגריה וירדן.

בגרמניה היו בשנת 2005 112,170 ילדים ובני נוער בהשמות חוץ-ביתיות: 56% בפנימיות ו-44% במשפחות אומנה (Kongeter, Schroer & Zeller, 2008). באותה שנה עזבו את מסגרות ההשמה 20,930 בני נוער: 55% מהם היו בני 15–18, 40% בני 18–21 ו-5% מעל לגיל 21. בני הנוער העוזבים קיבלו מהמדינה קורת גג זמנית לנזקקים וייעוץ ותמיכה רגשיים. כן הם קיבלו סיוע מסוים בחיפוש עבודה, בהכשרה מקצועית ובהשתלבות בעולם העבודה (Kongeter, Schroer & Zeller, 2008).

בהונגריה היו בשנת 2006 9,981 ילדים ובני נוער בסיכון בפנימיות ו-11,235 ילדים במשפחות אומנה (Herzog, 2008). באותה שנה דווח על 4,240 עוזבי מסגרות חוץ-ביתיות שקיבלו שירות מקצועי כלשהו בתהליך המעבר לחיים עצמאיים. השירותים שהוצעו להם היו בעיקר קורת גג זמנית, ייעוץ ותמיכה רגשיים וסיוע בהשתלבות בעולם העבודה (Herzog, 2008).

בשנת 2006 טופלו בידי מערכות הרווחה בירדן 10,919 ילדים ובני נוער, ומהם 4,464 ילדים חיו בפנימיות: 129 הוצאו מהבית בשל ניצול והזנחה, 3,221 הוצאו מהבית על רקע של מעורבות בפעילות עבריינית, 1,114 הושמו בפנימיות כאמצעי מניעה וכמתן חסות. בשנת 2006 דווח על 163 צעירים שעזבו את המסגרות הפנימייתיות. לצעירים אלה ניתנו שירותים חלקיים שהיו תלויים ברצונם הטוב של עמותות וגורמי החברה האזרחית. בין השירותים שהם קיבלו: סיוע בקורת גג זמנית, הכשרה מקצועית וסיוע מוגבל בהשתלבות בעולם התעסוקה (Rawan, 2008).

מאז שהחלו הדיון הציבורי והטיפול האינטנסיבי בנושא בישראל (זעירא ובנבישתי, 2008), מורגשת אי-נחת הולכת וגוברת בקרב כל הנוגעים בדבר על היעדר התייחסות ממסדית לבעיה זו. מצבם הסוציו-אקונומי של חניכי הפנימיות החינוכיות והטיפוליות הולך ומחמיר, כחלק מהחמרה כללית במצבו של המעמד הבינוני הנמוך במדינה. תורמת לכך גם העובדה שחלק מבוגרי הפנימיות אינם מתגייסים לצבא, ועל כן הם זקוקים לעזרה ולשירותים שונים גם במהלך התקופה שבה הם היו אמורים לשרת בצה"ל או בשירות הלאומי.

גם ראשי משרד הרווחה והשירותים החברתיים היו שותפים לאי-נחת זו. במסמך עמדה של משרד הרווחה משנת 2008 (שרביט ווגשל, 2008, עמ' 185) נכתב כי:

גיל 18 נתפס כגיל שבו מתבצע המעבר לבגרות, סיום גיל הקטינות והתלות במבוגרים, יציאה לחיים עצמאיים ומעבר לנשיאה באחריות, והצעיר נדרש להשתלב בחברה ולתפקד בה כאזרח מועיל... בשנים האחרונות מתחולל שינוי בתפיסה זו, והוא מביא לחשיבה מחודשת בהתייחסות לצעירים מעל גיל 18 ומוביל להכרה בצורכי אוכלוסיה זו ובחיוניותו של פיתוח מואץ של מענים לצרכים ייחודיים אלו.

בסיכום המסמך נכתב:

כאמור, במשרד הרווחה הולכת וגוברת ההכרה בצרכיה הייחודיים של אוכלוסיית הצעירים מעל גיל 18 ובהכרח לבנות עבודה תכנית התערבות מערכתית ארצית כוללת... לשם פיתוח תכנית כוללת יהיה צורך בשיתוף פעולה בין-משרדי, זאת משום שתכנית מקיפה מצריכה, בין השאר, תוספת משאבים, שינויי חקיקה, פיתוח תכניות לסיוע בדיוור, הכשרה לעולם התעסוקה, סיוע בהשמה וליווי וסיוע בשירותי בריאות.

הפער הגדול בין המדיניות הרשמית של גורמי הרווחה לבין הצרכים האמיתיים של בני הנוער חסרי העורף המשפחתי, חייב את מנהלי הפנימיות לחפש אחר שותפים נוספים לגיבוש פתרונות לבעיה. גורמי המגזר השלישי נרתמו למשימה ובחרו ליזום תוכניות פיילוט לקידום מצבם של בוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי. בראייה לאחור אפשר לומר שתוכניות אלו תרמו תרומה ניכרת לשינוי הגישה בקרב מקבלי ההחלטות וקובעי המדיניות בקרב הממסד ברמה הארצית.

מדיניות המתפתחת מהשטח (bottom-up) – הצלחתו של המיזם המשותף "גשר לעצמאות" למען בוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי, ויכולתו להשפיע ולתרום לשינוי המדיניות במשרד הרווחה ובמשרד החינוך

עמותת אשלים בשיתוף עם עמותת ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה יזמו בשנת 2003 מיזם שנקרא גשר לעצמאות. מטרת המיזם הייתה לבנות דגמים לפעילות ולשירותים לבוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי. המיזם זכה לסיוע של קרנות הביטוח הלאומי וקרנות פרטיות (קרן גנדיר), ובוועדת ההיגוי שלו היו שותפים נציגים של משרד הרווחה, משרד החינוך ועמותות שונות. התקווה הייתה שהצלחת המיזם החדשני תצליח להעלות על סדר היום הציבורי את סוגיית בוגרי הפנימיות חסרי העורף המשפחתי ותחולל שינוי במדיניות ברמה הכלל-ארצית. המיזם לווה מראשיתו במחקר הערכה שיטתי בלתי תלוי. באופן כזה היה אפשר להציג בסיומו סיכומים והישגי הצלחה לא רק מנקודת ראותם הסובייקטיבית של המעורבים בו, אלא גם מנקודת מבטם האובייקטיבית של החוקרים שליוו והעריכו את התוכניות מראשיתן ועד לסיום השלב הניסיוני של המיזם (בנבנישתי ומגנוס, 2008). המיזם כלל שלושה מרכיבים:

א. **מודל אזורי** – מענה בצורת "הוסטל" שממשיך לתת לצעירים בוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי קורת גג וליווי חינוכי-טיפולי לפרק זמן של עד שלוש שנים מתום תקופת התחנכותם בפנימייה.

ב. **מודל פנים-פנימייתי** – רכיב של תמיכה ויוזמות מקומיות של פנימיות שכבר פיתחו מענה לבוגרים שנזקקים להמשך טיפול גם בתום לימודיהם.

ג. פעילות חינוכית שיטתית להכנת חניכי כיתות י"א-י"ב ליציאה לחיים עצמאיים

בתום שלב הניסוי אפשר לקבוע כי מיזם חשיבות רבה. ראשית לכול, תרומתו של המיזם היא לבוגרי הפנימיות עצמם (אברהם, דיניסמן וזעירא, 2012). התרומה השנייה היא בעצם העלאת הנושא לסדר היום, בצורה שמחייבת את קובעי המדיניות ומקבלי ההחלטות בדרגים השונים – גם במשרד החינוך וגם במשרד הרווחה – להתייחס לנושא של בוגרי הפנימיות בכל כובד הראש. התוצאה המקווה היא שהמסד יתמודד באופן יסודי עם מכלול ההיבטים של בוגרי הפנימיות חסרי העורף המשפחתי. ההתנסות במיזם המשותף אפשרה לכל גורם לבחון את המערכת שלו ולהחליט מהם המרכיבים במיזם הרלוונטיים ביותר עבורו ולזנוח מרכיבים אחרים. כך למשל משרד הרווחה נאות לתקצב את דירות הבוגרים הפזורות במקומות יישוב רבים, ומשרד החינוך נטל על עצמו אחריות תקציבית ומקצועית על בתי הבוגרים בתוך כפרי הנוער.

בשלב הראשונים של מיזם הניסוי היו שסברו כי המודל האזורי (דירות הבוגרים) ימוקם בתוך כפרי נוער, כך שיוכל ליהנות מהתשתית הפיזית המקצועית של הכפרים. בהמשך הסתבר כי הבוגרים עצמם מעדיפים את ההסדרים האזוריים בדירות עצמאיות הממוקמות בקהילה עם ליווי חינוכי-טיפולי אקסטנסיבי של מדריכים ועובדים סוציאליים. להערכתנו, כמי שייצג בוועדת ההיגוי של המיזם את משרד החינוך, המסקנה המתבקשת לטווח הארוך היא כי תוכניות שכאלה חייבות להיות בעתיד חלק בלתי נפרד משירותי הרווחה שמספקת כל רשות מקומית לתושביה הצעירים.

המודל הפנים-פנימייתי טופל בצורה שולית ביותר במסגרת המיזם המשותף, אולם דווקא בו רואה משרד החינוך את עיקר עניינו. בעקבות ההתנסות במיזם, המינהל הפנימייתי מעודד כיום את הפנימיות החינוכיות, ובפרט את אלה שיש בהן מספר גבוה יחסית של חניכים המוגדרים כחסרי עורף משפחתי, להרחיב את רשת השירותים שהן מספקות לחניכיהן בשלב המעבר לעצמאות. המטרה היא שלפנימיות תהיה גם רשת ביטחון לבוגרים הזקוקים לכך בתום לימודיהם בפנימייה והמעבר לחיים עצמאיים. רשת הביטחון כוללת "בית בוגרים" הפתוח וערוך בכל ימות השנה לקליטה של בוגרים שנזקקים לו, וכן צוות חינוכי וטיפולי שמתפקידו לעקוב אחר בוגרי הפנימייה בתקופת הבגרות בהתהוות ולתמוך בהם.

בכל שלב חשוב לזכור כי המטרה של הפנימייה היא להעצים את החניכים ולחנכם לחיים עצמאיים בתום תקופת ההתחנכות. על כן יש להיזהר מפני פיתוח תלות מוגזמת בקרב חניכים נורמטיביים אשר עצם היציאה לחיים עצמאיים מפחידה אותם. לכן כל פעילות למען בוגרי הפנימייה צריכה להיעשות באופן מבוקר ולהתמקד בעיקר בבני הנוער חסרי העורף המשפחתי הנזקקים לה ביותר. נוסף על כך, יש לדאוג שתיעשה פעילות חינוכית יסודית במהלך השנתיים האחרונות ללימודים, כדי לצמצם ככל האפשר את התלות של הצעירים בפנימיות. אנשי המקצוע חייבים לערוך מיון מדוקדק, שיבטיח שרק בוגרים חסרי כל עורף משפחתי הזקוקים להמשך תמיכה וסיוע יקבלו את השירותים הללו. רק כך לא ייהפך שירות זה לשירות "אוניברסלי" לכלל האוכלוסייה.

קווים מרכזיים למדיניות חדשה במשרד החינוך

כיום כבר אפשר להצביע על התפתחויות מרחיקות לכת במדיניות של משרד החינוך בטיפול בבוגרי פנימיות בכלל ובחסרי עורף משפחתי בפרט (לוי ושלו, 2017; ניוזלטר תחום בוגרים, 2017):

א. המינהל הפנימייתי מתקצב לפנימיות תקן של חצי משרה לאיש מקצוע מקומי המתפקד כרכז בוגרים. תקציב זה מועבר כיום ל-70 מוסדות פנימייתיים. נוסף על כך, גויסה אשת מקצוע במטה המינהל אשר מרכזת את כל פעילות הטיפול בבוגרי הפנימיות החינוכיות בכלל וחסרי העורף המשפחתי בפרט. מתוקף תפקידה היא הקימה יחידה מקצועית ובה ארבעה עובדים. יחדיו הם מרכזים את פעילותם שלרכזי הבוגרים בפנימיות, מארגנים השתלמויות מקצועיות, מפרסמים אחת לכמה חודשים עלון מיוחד שעיקרו החלפת מידע ופרסום יוזמות חדשות שנעשו בפנימיות השונות בתחום הטיפול בבוגרי הפנימייה, מפקחים עלרכזי הבוגרים בפנימיות ומדריכים אותם בפעילותם.

ב. הוקם צוות רב-מקצועי במטה אשר שוקד על לימוד יסודי של יוזמות פנים-מוסדיות ושל יוזמות אחרות כמו למשל תוכנית למרחב, הפועלת בתמיכת משפחת מוזס על פי מודל "אזורי" מקורי ושונה לחלוטין מזה שהופעל במסגרת המיזם של אשלים.

ג. נבנו אמות מידה ומודל לתקצוב, ועל בסיסם המינהל הפנימייתי מעניק תקציב לפנימיות החינוכיות הקשורות בו להפעלת תוכניות המשך המיועדות לבוגרים חסרי עורף משפחתי, דוגמת בית בוגרים, רכז בוגרים ומלגות לימודים לבוגרים.

ד. הפורום הציבורי למען כפרי הנוער והפנימיות נכנס למיזם משותף עם המדינה, בהיקף כספי נרחב, במטרה לעזור בהקמת מבנים חדשים לבתי בוגרים בכפרי הנוער והפנימיות החינוכיות ובפנימיות הרווחה ברחבי הארץ.

ה. פיתוח מגוון של מיזמים לקידום של בוגרי הפנימיות, בשיתוף עם מינהל הסטודנטים, כמו תוכנית אקדמיה בראש שקט. במסגרת התוכנית כ-50 סטודנטים מבני העדה האתיופית מתנדבים בפעילויות למען חניכים בכפרי נוער, ובתמורה הם מקבלים מגורים בכפר, כלכלה ומלגת קיום.

ו. המינהל הפנימייתי ממשיך להשתתף במימון בוגרי פנימיות חינוכיות חסרי עורף משפחתי שהצוות החינוכי-טיפולי בפנימייה ממליץ לשלבם בדירות בוגרים המופעלות בכל רחבי הארץ בידי ילדים בסיכוי – המועצה לילדי פנימיות.

ז. סיוע כספי לבוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי לצורך מימון של לימודים אקדמיים ולימודים על-תיכוניים אחרים. הוקמה קרן ונוצרו יוזמות שונות לסייע ולתמוך בבוגרי פנימיות כדי לסייע בידם להשתלב בלימודים אקדמיים ולימודים שיסייעו להם להשתלב בהצלחה בעולם התעסוקה.

סיכום

בעבודה זו תוארה המודעות המתפתחת בעולם ובישראל לשלב ההתפתחותי החדש יחסית המאפיין בני נוער בחברות מתועשות, שלב שנקרא בגרות בהתהוות. שלב זה חושף צעירים החסרים עורף משפחתי למציאות שבה באחת הם נאלצים להתמודד לבדם בעולם. מציאות בלתי אפשרית זו פוגעת בסיכוייהם להצליח בעתיד. התעלמותם עד לאחרונה של שירותי החינוך והרווחה מתופעה זו הגדילה עוד יותר את הפערים החברתיים ואת היעדר השוויון בין צעירים מרקע של מצוקה קשה לבין צעירים שיכולים להישען על משפחותיהם בשלב המעבר לעצמאות.

במאמר תואר מיזם גשר לעצמאות שנועד לסייע לצעירים חסרי עורף משפחתי, בוגרי פנימיות בשלב המעבר לעצמאות. הדוגמה שהוצגה במאמר מוכיחה כי בעזרת נחישות והתגייסות של גורמים אזרחיים ושל מחנכים ומנהלים בעלי חזון ותעוזה, אפשר לעורר שינוי מהשטח כלפי מעלה (bottom-up) ולקדם שינוי מדיניות ברמה ארצית. התוצאה המיוחלת היא כינון ויישום של מדיניות שתיתן מענה לבוגרי פנימיות חסרי עורף משפחתי, ותתרום בכך לחברה שוויונית יותר. התוכניות והשירותים החדשים לטיפול בצעירים במצבי סיכון והפירות שהם כבר מניבים, הם ההוכחה הניצחת לכך שהדבר אפשרי. יש הטוענים כי התהליך המלא יושלם רק כאשר מדיניות שכזו תעוגן בתהליכי חקיקה מלאה בכנסת, שיחייבו את המשרדים הממשלתיים הרלוונטיים. מבלי להמעיט בחשיבות טענה זו, הרי שעצם השינויים שכבר נעשו עד היום נותנים פתח לתקווה שאנו נמצאים במעלה הדרך שעשויה להוביל לקראת הגשמת החזון של שוויון בהזדמנויות גם עבור בני נוער בוגרי פנימיות חסרי כל עורף משפחתי בשלב המעבר לעצמאות.

רשימת מקורות

אברהם, ש', דיניסמן, ת' וזעירא, ע' (2012). בוגרי פנימיות חינוכיות בישראל: תפיסתם את הגורמים התורמים להצלחה והמעכבים הצלחה במעבר לחיים עצמאיים. **חברה ורווחה, לב(1)**, 9–37.

בנבנישתי, ר' ומגנוס, א' (2008). הערכת התכנית "גשר לבוגרי השמה חוץ ביתית חסרי עורף משפחתי". **מפגש – לעבודה חינוכית סוציאלית, 28**, 45–83.

בק, א' (2011). **קוסמופוליטיות: תיאוריה ביקורתית למאה ה-21** (א' ברזיר, תרגום). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

זעירא, ע' ובנבנישתי, ר' (2008). בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב. **מפגש – לעבודה חינוכית סוציאלית, 28**, 95–123.

דיניסמן, ת' וזעירא, ע' (2014). מתבגרים בפנימיות על סף המעבר לחיים עצמאיים: תיאור מצבם והגורמים התורמים למוכנותם לחיים. בתוך ע' גרופר וש' רומי (עורכים), **ילדים ומתבגרים במצבי סיכון בישראל – כרך א'** (עמ' 165–190). תל אביב: מכון מופת.

לוי, א' ושלז, מ' (2017). **"יש לך כתובת" – תחום הבוגרים-אגף התקציבים**. תל אביב: המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער.

ניזלטר תחום בוגרים (2017). **מה חדש בתחום הבוגרים**. תל אביב: המינהל לחינוך התיישבותי פנימייתי ועליית הנוער בשיתוף עם אשלים והאגודה לקידום החינוך.

שילה, י' וגרופר, ע' (2008). התפתחויות עדכניות במדיניות משרד החינוך בתחום הטיפול בבוגרי פנימיות חינוכיות בכלל ובחסרי עורף משפחתי בפרט. **מפגש – לעבודה חינוכית סוציאלית, 28**, 175–180.

שרביט, ר' ווגשל, מ' (2008). צעירים מעל גיל 18 בטיפול אגף התקון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים. **מפגש – לעבודה חינוכית סוציאלית, 28**, 181–185.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469–480.

Arnett, J. J. (2007). Afterword: Aging out of care: Toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development*, 2007(113), 151–161.

Casas, F., & Monserrat, C. B. (2011). Spain (Catalonia). In S. Jackson & C. Cameron (Eds.), Final report of the YIPPEE project WP12. Young people from a public care background: Pathways to further and higher education in five EU countries (pp. 60–77). London: Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London, UK.

Courtney, M. E. (2008). Use of secondary data to understand the experiences of care leavers: Cross-National Comparisons. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood* (pp. 279–289). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Courtney, M. E., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out of home care in the USA. *Child & Family Social Work*, 11(3), 209–219.

Furstenberg Jr, F. F. (2010). On a new schedule: Transitions to adulthood and family change. *The Future of Children*, 20(10), 67–87.

Herzog, M. (2008). Hungary. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood* (pp. 79–90). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Jackson, S., & Cameron, C. (2011). Final report of the YIPPEE project WP12. Young people from a public care background: Pathways to further and higher education in five EU countries. London: Thomas Coram Research Unit, Institute of Education, University of London, UK.

Kongeter, S., Schroer, W., & Zeller, M. (2008). Germany. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood* (pp. 64–79). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Pinkerton, J. (2008). States of care leaving: Towards international exchange as a global resource. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood* (pp. 241–258). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Rawan, W. I. (2008). Jordan. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood* (pp. 115–132). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Stein, M. (2006). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children and Youth Services Review*, 28, 422–434.

Stein, M., & Munro, E. R. (2008). *Young people's transitions from care to adulthood*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Ward, H. (2008). Legal and policy frameworks. In M. Stein & E. R. Munro (Eds.), *Young people's transitions from care to adulthood* (pp. 258–279). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.